

Jegyzet

A zágrábi születésű Nada Kokotović 1987-ben rendezte meg a Szabadkai Népszínházban *Anita Berber* című koreodramáját; így hívta műfaját. *Othellót* csinált még, a palicsi női strandon, félig vízben, valamint szintén Palicson, a tenispályákon *A mizantrópot*, aztán még Duras *A szeretőjére* emlékszem, meg például egy García Márquez-rendezésére. Az *Anita Berber* valahogy elkülönült, ahogyan elkülönült szintén abban az évben Sziveri János *Kis herceg*-parafrázisa (ellen-*Kis hercege*) Lality István rendezésében, a *Szelídítés* is... Igen, minden bizonnyal elsősorban azért különült el ez a két darab, mert közben, a zágrábi és belgrádi opera balettkarában eltöltött néhány év után, Szabadkára érkező Lea lányom is játszott bennük. Nada az *Anita Berber* címszerepére Lea kolléganőjét, a zágrábi opera primabalerináját, a szarajevói származású Almira Osmanovićot hívta meg, de játszott a darabban néhány macedón színész is, élükön Ana Kostovskával, de jól emlékszem egy kedves szlovén hölgyre is, a darab díszlettervezőjére, aki később megajándékozott volt Stupica első, felénk hozzáférhetetlen, 60-as monográfiájával... (Azért mondom ellen-*Kis herceg*nek, mert Döbrei Dénes mesélte, amikor valaki egy *Kis herceg*-adaptációt ajánlott bemutatásra, Sziveri azt mondta, ír ő annál jobbat...)

Rilke szövegének köszönve, én a darab szereplői közül elsősorban Lotte Pritzelről, a viaszbábuk lelkének ismerőjéről tudtam. Meg Tilla Durieux-ről, a nagy német színésznőről, kinek bolyongása neves férjeivel, a festő Eugen Spiróval, aztán a műkereskedő Paul Cassirerrel és végül Ludwig Katzenellenbogennel, illetve hát műgyűjteményével, férjei gyűjteményeiből a sors komponálta végső anyaggal (Klee- és Chagall-képek, Barlach-szobrok), nagy hatással volt rám, ahogyan később a Mimara-gyűjtemény sorsa is. 10 évig, míg Tilla Durieux Zágrábban élt, mint egy kis intézmény, gyönyörűen működött, külön kis világot varázsolt a háború kitörése előtt, és közvetlenül a háború után a fiatal művészek számára. Valamint az is meglepett, mennyire hasonlított az ő bolyongásuk Sinkóké bolyongására, szerepére, illetve az, ahogyan éppen Zágrábot választották volt... Például Tilla Durieux Rosa Luxemburg börtönleveleinek egy kis formátumú kiadását hordta mindig a zsebében, miközben ugyanabban a városban, Zágrábban élt Sinkó felesége, Rothbart Irma, aki Rosa Luxemburg temetésén a magyar küldöttséget vezette, a magyarok nevében Rosa Luxemburgot búcsúztatta, és hát ott élt Sinkó Ervin is, aki a levelek horvát fordítása elé bevezetőt írt...

Egy kis műhely hangulata sejlett fel a *Szelídítés* körül, ám akkor, néhány évvel az újabb kori balkáni háborúk kitörése előtt, annyira bonyolult volt a helyzet, senki sem vette észre, mennyire létező valami volt az, ami ott megcsillant, számomra is csak később lett ez egyértelművé, amikor is Lea fényképei között ráakadtam néhány mozzanatra, jelenetere a *Szelídítés*nek. A képek valami teljes színvilágot jeleztek, sugároztak szinte... Itt még egy mozzanatot meg kellene említeni. Ljubljánában ugyanis éppen akkor tiltották be a Laibachot, és az IRWIN-t. Mire ők egy időre átjöttek Szabadkára. És az IRWIN egyik képzőművésze, tán hogy meghálálja Ristić meghívását, besegített a *Szelídítés* körüli munkákba, elkészítette például annak díszletét.

Előbb csak kibiceltem az *Anita Berber* körül. Amikor is Nada Kokotović arról kezdett beszélni, kis betétszövegekre – afféle semmis betétdalokra lenne szüksége, én tán meg tudnám írni őket, tette hozzá. Annál is inkább rám gondolt, mondta, mert már nagyon kevés idő van a szövegek, a betétdalok megírására, tulajdonképpen, tette hozzá, már nincs is idő. Lévén, hogy majd még le kell fordítatnunk a szövegeket – semmis betétdalokat, amelyeket egyik magas termetű horvát-bunyevác költő és rádióbemondó barátunk mond, ismételtet valamelyik hátsó síkjában körözve a történeseknek... A darab egyik előadása, mely a legjobban megmaradt emlékezetemben, a par excellence Csáth- és Kosztolányi-színhelyen, a palicsi Nagyterazon történt.

Az igazság az, én szerettem szerbül írni, igaz, addig csak néhány verset írtam; Sava Babić foglalkozott az egyikkel. Valamint több alkalmi kisesszét írtam volt még szerbül,

hol éppen az expanzív belgrádi írókat üdvözölve, hol pedig a közönség előtt először fel-lépő Milovan Gyilaszt például. Emlékszem, mellette ülve olvastam szövegem, s amikor arról beszéltem, mennyire becsülték Lukács Györgyék a jugoszlávok valós ellenállását, a partizánokat, láttam, könny szaladt a szemébe, nem értette, honnan pottyantam oda mel-lé, a Szerb Matica dísztermébe, ahová az összellenzék odatolult, a Goli otok egykori lakói, a csetnik érzelműek, a '68-asok, a liberálisok, a királypártiak, a nemzeti érzelműek teljes spektruma, és aztán pontosan így jártam a Saint Tropez-ban élő nagy szerb festővel, Čelebonovičtyal is, amikor egyszer melléje furakodtam a Szerb Akadémia kiállítótermé-ben, és arról kezdtem faggatni, mi a különbség a Saint Tropez-i azúr és az Adria azúrja között, mire az idős, kreol festő megállt egy pillanatra, soká nézett rám, majd azt kérdezte, ki maga, honnan pottyant ide – és milyen nyelven beszél?! Azért említtem ezt a mozzana-tot, mert hát én ezen a bizonyos nyelven – melyre Čelebonović rákérdezett volt, de ráké-rdezett volt egyszer Krleža is – írom verseim, alkalmi kisesszéim egy részét...

Lea a Lya De Putti szerepét kapta. Az *Anita Berberrel*, illetve Lea szerepével is ugyan-úgy jártam, mint a *Szelídítések* képeivel. Túl közel voltam az eseményekhez. Ám egyszer később kezembe került egy belgrádi művészeti folyóirat, a *Momentum*, amelyben a darab-ról szóló kritika mellett egy egész oldalas fekete-fehér fotót közöltek. Nem akartam hinni a szememnek. A képen Leát látni, Bjanka Adžić Ursulov, a nem szlovén, de szintén Szlové-niában dolgozó barátnőnk kreálta kosztümjében, táncolni. Hirtelen megmozdult a kép, mintha csak a két világháború közötti művészvilágról, e művészvilág elhomályosodó, majd hirtelen alig elviselhetően kiélesedő női szereplőiről láttam volna valami dokumen-tumfilmet. Valami teljesség sugárzott ebből a képből is, egy teljes, releváns színházi világ, egy radikális világrészékelés...

Az említett előadáson, a palicsi Nagyterazon, annak különböző termeiben, szintjein játszódnak előadás közepette Lea rosszul lett (előző nap Budván szerepeltek, ételmérgezést kapott, míg a kacsaringós utakon visszaértek, kiszáradt), megszédült, majd el is ájult egy pillanatra. Az ide-oda hullámzó közönség között, egészen közel a jelenethez, ott toporgott Jutka Palicson élő nővére. Aki azonnal észrevette, Leával baj van. Valami edények voltak ott egy alacsony asztalkán, de egy vödör is az asztalka mellett. Jutka nénye se szó, se beszéd, reflexből felkapta az egyik edényt, lehetséges, éppen a vödört, nem tudom, mi lehet-tett benne, vörös festék, netán valami festett víz, és Lea arcába öntötte, mire Lea, mintha mi sem történt volna, illetve mintha az történt volna, aminek éppen történnie kellett, ját-szott-táncolt tovább...

Különös mód a *Szelídítésen* is valami hasonló dolog történt Leával. A bemutató előtt néhány nappal üvegszilánkba lépett...

Az *Anitához* írt semmis betétdalaimat valahogy megszerezte az egyik jó nevű verseci könyvkiadó, a KOV. Istenem, milyen jó kis kiadó volt. Vasko Popa patronálta, elsősorban az ő és Cioran könyveit jelentették meg, de például Eliade *Végtelen oszlopát*, Baudrillard *Cool memoriesét*, Celan fiatalkori, románul írt verseit, Kiš és Marija Čudina szövegeit. És egy könyvet, amely számomra legfontosabb, az idős Cioran ifjú szeretője, a német filozó-fiatanár, Friedgard Thoma megrázó kis könyvét; ki tudja, már hányadszor olvasom újra; Bécsben, a Sírás Tanszéken is felolvastattam belőle, mert ez az öreg filozófus extrém őszé-ről szóló könyv egy olyan sírós könyv...

Örültem a szép kis fehér könyvnek, a *Krik ružénak*; Domonkos barátomnak már volt egy szerbül írt kötet; sajnálom, hogy nem kezdett el svédül írni, talán még nem késő...

Nemrég Fenyvesi Ottó elkérte a kis, nyomtalanul eltűnt kötetet, a *Krik ružét*, és egy napon jelezte, lefordította az egészet... Zavarba jöttem, nem tudtam, mit mondjak neki, ahogyan most sem tudom, mit írjak a szerkesztők által a *Rózsá sikolya* mellé szánt jegyze-temben. Azon kívül, hogy megköszönjem Ottónak; nincs kizárva, az ő neve alatt kellene megjelentetni a magyar változatot. Šalamun szavai jutnak eszembe. Azt ismételve, ha nem sikoltozom, azt ismételve most is dadogva:

Borzalmas rózsának lenni.

Tolnai Ottó